

Васіль ТКАЧОЎ

МЫ

Жыццёвінкі

1

Яна мала жыла адна, калі не браць у разлік кароткі прамежак часу перад тым, як з'явіўся ў хаце новы муж. Муж — гэта, відаць, гучна сказана. Дакладней — мужчына, у якога альбо памерла жонка, альбо, калі і была, дык выганяла прэч: чым з такім, абібокам, жыць, лепш як-небудзь адной. Яна падбірала, не грэбавала «абібокамі», а іхнім жонкам, кажучь, у такіх выпадках казалася дзякуй і абяцала абавязкова іх перавыхаваць. «На маіх працэдурах усе лечацца», — гаварыла яна не без гонару землякам. Тыя ведалі, няго ж: тры агароды мае баба, поўны двор жыўнасці, там не залянуешся. І яшчэ цікава было землякам: навошта ёй, адзінокай, такая вялікая гаспадарка?

На маёй памяці такіх мужчын у яе было пяцёра. Апошні, Косцік, ніколі не браўся шлюбам раней, жыў з маці, быў бабылём да сівых валасоў, а як тая памерла — яго і падабрала яна. Косцік адзіны яе прыёмны мужчына, якога яна сама папрасіла, каб вярнуўся ў сваю стылую хату: тыя ж першыя пайшлі з жыцця самі. Выгнаць Косціка была на гэта прычына — бандыт, украў ажно пятнаццаць тысяч рублёў, а такое беспакарана ў яе не праходзіла. «Хочаш выпіць, дык у чым справа? Ці ж я не частую, ці ж не кармлю? Але красці — божа ўрагуй!..»

Яна і сапраўды добра карміла і не шкадавала ім, мужчынам, віна. Чым, канешне ж, і трымала іх каля сябе. Мёртва трымала. А найбольш доўга жыў з ёй прымак з Расіі Лявонцій. Калі ён прыбіўся да яе, яна жыла ў старэнькай, нібы на курынай ножцы, хатцы, а чалавек стрэўся ёй з залатымі рукамі, мог і цясларыць, і сталярыць. Ён і паставіў неўзабаве на агародзе новы, як звон, дом. Зрабіў прыгожыя аканіцы. Заасфальтаваў двор. Адным словам, жыві ды радуйся. Аднак мелася ў чалавека сур'ёзная загана — як перабярэ гарэлкі,

Ткачоў Васіль Юр'евіч нарадзіўся 1 студзеня 1948 года ў вёсцы Гута Рагачоўскага раёна. Скончыў факультэт журналістыкі Львоўскага вышэйшага ваенна-палітычнага вучылішча (1973), працаваў журналістам, доўгі час з'яўляўся старшынёй Гомельскага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў.

Аўтар кніг прозы для дзяцей і дарослых «Хітры Данік» (1975), «Партрэт салдата» (1984), «Дзень у горадзе» (1985), «Мой рай зямны» (1997), «Непаразумеўні» (1997), «Пахвалі пражыты дзень» (1988), «Тратнік» (2002), «Нехта ходзіць за акном» (2002), «Незвычайны дыктант» (2004), «Снукер» (2009) і многіх іншых. Вядомы і як драматург. Па яго п'есах у тэатрах, на радыё і тэлебачанні створаны шэраг спектакляў.

тады ўцякай з хаты. Што яна і рабіла. Ратавалася ж не заўсёды — кулакі прымаковы даганялі яе ўсюды. Колькі можна было цярпець? А прагнаць як прагоніш: хату ж ён зрабіў, не падступішыся — прычына, як не лічы, важная. Так і жыла яна, пакутніца. Ды і заступіцца за яе не было каму: сама ж бяздзетная, а пляменнікі, якія жывуць у горадзе ды ў суседнім сяле, прыезджалі толькі на свежыну ды па гародніну, а ў такія хвіліны прымак быў — сама светласць. Неўзабаве Лявонцій пачаў кваліцца на здароўе, а затым і сканаў. Кажуць, быццам, хварэючы, прасіў крычма: «Ратуй, жонка! Лепшых дактароў наймай! Не шкадуй грошай! Чуеш?» Яна чула, не глухая, а сама, вядома ж, прасіла Бога, каб хутчэй той пазбавіў яе ад такога праклятушчага жыцця. Гэта пазней сусед раскажа, як прымак рашыў пачаставаць яго віном, запрасіў у хату. А яна, убачыўшы ў суседа поўную, да краёў, шклянку, выбіла яе з рукі. Не, яна не прызналася вяскоўцам, што падлівала ў віно саляную кіслату... Па кроплях... Каб нічога не зразумеў... Але людзі не былі б людзьмі, каб не здагадаліся пра гэта. Яны яшчэ тыя следчыя, людзі. Адны асуджалі яе, іншыя, наадварот, хвалілі: так яму, вырадку, і трэба.

Нядаўна яе не стала. Без Косціка пражыла яна месяц. Пляменнікі пахавалі цётку па ўсіх правілах. Справілі памінкі. А потым дзве ночы ў хаце гарэла святло — сваякі шукалі грошы. Знайшлі, прызналіся, дваццаць адзін мільён. Падзялілі. Надзвычай хутка прадалі жыўнасць і хату. А Косцік, праходзячы міма знаёмага двара, успамінае, як сытна было яму ў гэтай цёткі... «І навошта браў тыя грошы? Жыў жа як пры камунізме...»

2

На імянінах было весела, па-хатняму ўтульна. Яна, віноўніца ўрачыстасці, сядзела на куце, пад абразамі, прыгожая і такая абаяльная, што мала б хто сказаў, што сёння ёй споўнілася столькі год. Віншаванні сыпаліся на кабету з усіх бакоў, людзі хвалілі жанчыну за гасціннасць, дабрыву і вернасць мужу. Хто-хто, а яны ўсё бачаць, усё ведаюць. Яе мужу было прыемна слухаць такія словы пра жонку, і ён вяртаўся назад, у далёкае мінулае...

Было гэта напачатку шасцідзясятых гадоў дваццатага стагоддзя калі ён вучыўся ў Маскве на апошнім курсе ў інстытуце. Вось там упершыню і сустрэў яе, кволенькую, з пасмачкай русых валасоў, што звисала раз-пораз на лоб, і яна тут жа папраўляла яе тонкімі пальчыкамі, не зводзячы з яго дапытлівага, па-дзявочы пранізлівага і наіўнага позірку. Яны сустрэліся ўсяго некалькі разоў, і яму пара было ў Беларусь, а потым па размеркаванні ў горад Петрапаўлаўск Казахскай ССР. Здавалася б, разбегліся сцежкі-дарожкі. А не. Яна ведала толькі горад, куды паехаў чалавек, у якога закахалася з першага позірку. Так сталася, што яна нават не запісала яго адрас... А дзявочае сэрца прагла кахання. І яна адважылася на пошук свайго люблага. Не збегла з дому, як гэта нярэдка бывае сёння, а сказала бацькам, што едзе ў Петрапаўлаўск да каханага. Каб не трывожыліся. Каб не шукалі. Канешне ж, бацькі спярша заўпарціліся, паднялі крык-гвалт, а потым зразумелі яе, дачку, далі дазвол. «Едзь. Што з табой паробіш? Толькі звані, як і што», — папрасілі яны.

Сёння яна і сама здзіўляецца такому свайму кроку — трэба ж было адважыцца паехаць у белы свет. У кішэні ні адраса, ні прадпрыемства, на якім будзе працаваць каханы. Ды і наогул, ці паехаў ён па размеркаванні, можа, махнуў на ўсё рукой і застаўся дома? Усялякае ж магло быць.

Думаў, відаць, пра яе і ён, бо як магло так атрымацца, што ўвечар выглянуў з акна на двор, на якім шалёна гуляла завіруха, і ўбачыў дзіўчыну, падобную

на яе... яна тупацела боцікамі, захінуўшыся ад сіверу рукавом: сагравалася. Адразу мільганула думка: «Яна?! Не, не, адкуль яна можа тут узяцца? Ці не прымроілася мне?» І ён выпырхнуў, у чым быў, з інтэрната на двор... То была яна! Дзівосы ды і толькі. Пазней ён прызнаўся: вельмі таксама шкадаваў, што не ўзяў тады яе адрас. А на пытанне, як ты мяне знайшла, яна тады пакруціла галавой, прызналася: «Я і сама не ведаю».

Там жа, у Петрапаўлаўску, у іх нарадзілася двое дзяцей. Пазней вярнуліся ў Беларусь, пабудавалі дом, абзавяліся і трэцім дзіцём, а як жывуць — пра тое ўсе, хто не ведаў, мог пачуць на імянінах.

Яе, дарэчы, муж пяшчотна, ласкава называе іншы раз: «Масквічка мая». Толькі, прызнаўся мне неяк, ніводнага разу не папытаў у жонкі, ці сумуе па белакаменнай? Усё збіраецца зрабіць гэта, аднак яна пакуль не дае падстаў: увесь час вясёлая, радасная... Таму яно і так усё зразумела.

3

Звычайна вясною і восенню яна стаяла каля ўваходу ў прыгарадныя касы чыгуначнага вакзала і прапаноўвала дачнікам саджанцы плодовых дрэў. Там я і сустрэў яе. Але падышоў, каб павітацца, не адразу — не хапала духу: ведаў, якія высокія пасады займала раней, то як адрэагуе, калі застану яе за вось такім заняткам? Ці варта лезці на вочы? Усё ж аднойчы набраўся смеласці. Яна, убачыўшы мяне, і сапраўды адразу ўся запунсавелася, крыху нават разгубілася, адчула сябе няёмка... Ёй у той момант, падалося мне, перашкаджалі саджанцы, яна не ведала, куды іх падзець. Замітусілася, паглядала то на мяне, то на дрэўцы. Трэба ж так сустрэцца! Я заўважыў гэта і пастараўся суцешыць яе, а калі адыходзіў, набыў для сваёй дачы саджанцы яблыні і грушы.

Яна — мая аднакласніца, высокая, прыгожая. Вучылася добра, школу закончыла без троек, а ў інстытут народнай гаспадаркі не паступіла. На другі год пабаялася ісці туды зноў, паехала ў Горкі, паспяхова здала ўступныя экзамены ў акадэмію, скончыла яе, атрымала размеркаванне ў мой абласны горад. Сустрэкаліся мы рэдка, хоць і жылі паблізу. Нейк не атрымоўвалася.

Прыехаўшы на дачу, я адразу ж пасадзіў саджанцы, што набыў у аднакласніцы. Тады ж і пашкадаваў, што забыўся сказаць ёй самыя галоўныя словы, якія трэба было сказаць: «Сёння ты, як і раней, да выхаду на пенсію, робіш не менш карысную справу — дапамагаеш людзям ствараць прыгажосць вакол сябе. Не саромся гэтага, мая аднакласніца. Будзь вышэй над абставінамі».

Скажу абавязкова.

4

У гэтым раённым цэнтры яна з'явілася адразу пасля аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Быў спякотны месяц чэрвень, і яе прывёз сюды на «ЗІЛе» выпадковы стрэчны мажны і прыгожы хлапчына. Хлапчына той працаваў ад цямна да цямна, а яна чакала яго ў гасцінічным нумары, а потым яны кахаліся амаль усю ноч. (І калі толькі той адпачываў?) А потым яна шафёру здрадзіла, пакахала мужчыну больш лёгкай прафесіі, які амаль увесь час таксама, як і яна, праводзіў у гасцінічным нумары, быў суседам: нешта друкаваў на машынцы, а затым насіў паперы на пошту і адпраўляў іх па адным толькі яму вядомым адрасе. Шафёр, мабыць, падумаў, што яна збегла ад яго, а таго не ведаў, што дзяўчына кахаецца з іншым за сценкай. Потым і той пісар, і шафёр з'ехалі, а

яна працягвала жыць у гасцініцы. Спадабалася. Пра гэта ведалі ў адміністрацыі, аднак нічога ёй не казалі: было не да яе, дзяўчыны. А яна пераходзіла з рук у рукі, яе кармілі і паілі, магчыма, і апраналі.

Так жыла яна ў гэтым гарадку амаль паўгода. Па якой прычыне яна з'ехала, ніхто не ведаў. Магчыма, сама зразумела, што прымільгалася тут усім, трэба змяніць, не інакш, месца працы.

Пра яе мне расказала работніца той самай гасцініцы, дзе жыла яна. І, абураючыся, паказала газету, у якой паведамлялася, што яна згубіла пасведчанне ліквідатара аварыі на Чарнобыльскай АЭС і таму прасіла лічыць яго несапраўдным...

5

Напярэдадні ёй казалі, каб заўтра далёка ад хаты не адыходзіла, прыедуць карэспандэнты і будуць распытваць пра жыццё. Яна здзівілася: а чаму адна я, вунь і мае равесніцы, Мар'я ды Ганна, ого як могуць сказаць, яшчэ лепш! За словам у кішэню не палезуць. На гэта ёй адказалі, што нічога не ведаюць, прасілі з раёна папярэдзіць толькі адну цябе. «А пра што ж пытаць будуць?» — карцела спытаць старой, на што яна таксама не атрымала пэўнага адказу. А сама падумала: «Так ужо і не ведаюць. Ведаюць, а сказаць не хочуць. Мож, кепскае што, дык не хочуць хваляваць...»

Не спалася. Яна перабрала ўсё сваё жыццё: што б магло зацікавіць іх, карэспандэнтаў? Мож, што не так зрабіла дзе? Дык не ж, здаецца, увесь час жыла па законах сумлення, нікому не чыніла шкоды. А можа, дзе і праштрафілася? Хіба ўсё ацэніш, хіба ўсё ўспомніш? Хаця — пачакайце! У вайну кватараваў у іх нямецкі афіцэр, то, можа, за гэта? І сёння, бывае, жартуюць землякі, калі вёску залівае дождж альбо часта надараюцца навальніцы: гэта таму, што яна брала за немца квартплату, вось і помсціць той. А мо і сапраўды немец рашыў пацікавіцца, як жыве яна, чым займаецца?.. Немец быў акуратны, спагадлівы і чулівы: калі яе малодшы брацік раскруціў «цацку», якую прыняў за ручку, і параніўся, то ён адразу ж адвёз яго ў бальніцу, дзе хлопчыку зрабілі нямецкія ўрачы аперацыю і выратавалі руку.

Прыгадвалася шмат што. За яблыні, якія ссек яе муж, калі не было чым плаціць падаткаў, а трэба было за кожнае дрэва хоць душу аддаваць, не павінны ўспомніць. За даўнасцю. Ды і мужа няма — на кладах стары, хоць яна тады і павісла ў яго на занесенай з сякерай руцэ: «Не кратай яблыні, як-небудзь выкруцімся». Не паслухаўся. Мужык у яе быў з характарам, не піў і не курыў, а не стала чалавека — рана прывязалася да яго немач.

Дзеці, можа, што кепскае зрабілі? Дык не, не павінны, яны самастойныя людзі. Дачка ў Мінску жыве, сын — у Гомелі. Звалі яе да сябе, але яна не асмелілася пакідаць наседжанае гняздо. Хоць і нявыкрутна бывае іншы раз — старасць цётка кепская, асабліва вачам рады не даць. Яна так і задумала сказаць карэспандэнтам: «А як жывецца? Вочы зусім не бачаць. Хаджу бліжэй да сцяны, да паркана... Вобмацкам».

Карэспандэнты, хлопец і дзяўчына, былі з тэлекамерай, а з імі і старшыня сельсавета. Яны і сапраўды пацікавіліся пра жыццё. Яна разгубілася і забылася сказаць пра вочы. Яна толькі помніць, што ёй прынеслі пісьмо ад старэйшага брата, які не вярнуўся з вайны. Сказалі, гэтае пісьмо брат адправіў ажно ў тысяча дзевяцьсот сорок першым годзе, аднак усю карэспандэнцыю тады захапілі немцы і тая знаходзілася доўгі час у музеі ў Аўстрыі, і вось цяпер рашылі аўстрыйцы вярнуць пісьмы іх адрасатам. Больш блізкай радні,

чым яна, у раёне не было, і пісьмо вырашылі ўручыць ёй. Яна ўзяла тое пісьмо, рукі трэсліся, баялася, каб не ўпусціць яго, і забылася нават падзякаваць. Толькі папрасіла, каб прачыталі, што ён, брат, там напісаў...

Сярод тых, каму перадаваў франтавое прывітанне брат, было і яе імя...

6

Ён рана застаўся без бацькі, а маці, на руках у якой было яшчэ двое дзяцей малодшага школьнага ўзросту, працавала ў харчовай краме, месцам сваім даражыла, таму дзеці жылі самапасам. У той час пасада прадаўшчыцы лічылася прэстыжнай — халадзільнік быў забіты самымі дэфіцытнымі прадуктамі харчавання. І ўсё б нічога, але самы маленькі пачаў адбівацца ад рук, перастаў слухацца не толькі маці, але і старэйшых сястрычку і браціка. Тыя знаходзілі ў яго папяросы і запалкі, а нярэдка заўважалі, што хлопчык прыходзіць дадому надта вясёлы і тады сядзіць за сталом і марыць пра сваё будучае. Абяцаў нават — а чаму, і не зразумела — паступіць у політэхнічны інстытут. Інстытут інстытутам, але восем класаў так-сяк агораў, атрымаў у ПТВ спецыяльнасць токара, і што радавала яго сямейнікаў, на прадпрыемстве, дзе працаваў, хвалілі: «Залатыя рукі ў хлопца». Заняў нават прызавое месца на рэспубліканскім конкурсе сярод токараў. А потым на рабоце пачалі заўважаць, што ён прыходзіць на змену пад хмяльком, рабілі, вядома ж, яму заўвагі, але гэта не дзейнічала. Больш таго, неўзабаве пачаў прапускаць рабочыя дні: запіваў. Звольнілі хлопца. Пэўны час ён бадзяўся па мікрараёне, займаў сабутыльнікаў, і — пакацілася-паехала. Некалькі разоў кадзіраваўся, трымаўся нядоўга... Але за той час, калі не піў, паспяваў набыць новую шыкоўную вопратку і выглядаў, маючы добрыя знешнія даныя, франтам.

Пазней ён пабраўся шлюбам, але жанатым па вядомых прычынах быў нядоўга. Аліменты на ўтрыманне сына больш плаціла маці...

Яна не мясцовая, прыехала ў абласны горад з вёскі. Уладкавалася на працу, там пазнаёмілася з мужчынам, выйшла замуж, нарадзіла сына. І пачала выпіваць: муж чарку, і яна — таксама... А потым стала прыходзіць дадому на добрым падпітку і раптам прапала. Праз тыдзень вярнулася, павінілася. Муж дараваў. Але пасля пачала знікаць з дому ўсё часцей і ўжо не на дзень, не на тыдзень, а на месяц і болей. Мужу казалі, што бачылі яе там і там, п'яную, з падбітым вокам... Ідзі, маўляў, забяры, а то зусім прападзе баба. Муж не ішоў, гадаваў сына сам. А калі яна аднойчы вярнулася, не пусціў на парог: ідзі туды, дзе і была, прастытутка!..

...Яны не помняць, як прыйшлі на кватэру да ягонай маці. Спалі ўпокат, не распранаючыся, на канапе. Раніцай, як толькі заварушыліся, маці, склаўшы рукі на грудзях, пахітала галавой, ціха мовіла:

— Якая прыгожая пара! І трэба ж вам было недзе сустрэцца, любыя мае! Ці вас хто пазнаёміў? Дык запрашайце кумоў-свагоў, ды вяселле справім! У чым справа?

— Мама, адстань!

— Не, не адстану. Я сур'ёзна. Вы ж так падыходзіце адно аднаму, што і не перадаць! Ну, дык што, калі вяселле будзем спраўляць?

Бываюць жа дзівосы на свеце. Маці прымусіла сына і жанчыну, якая прыбілася да яго, перш за ўсё памыцца і пераапануцца (жанчыне дала свае транты), а потым пасадзіла за стол, наліла па сто грамаў і адразу ж схавала графінчык. А тады добранька пасарамаціла тых: «Пара, пара, дзеці мае, брац-

ца за розум. Паглядзіце на сябе: вы ж такія прыгожыя, а што гарэлка зрабіла з вашымі тварамі? На каго вы падобныя? Бог, каб ведаў, аддаў бы вашу прыгажосць іншым людзям...»

Так яны і жывуць у кватэры ягонай маці. Яна нарадзіла дачку, ён купіў легкавік. Бачылі б, якія шчаслівыя.

Пастукаем па дрэве.

7

Ён і яна — выпускнікі тэатральна-мастацкай акадэміі (на той час — інстытут), пакахалі адно аднаго яшчэ на першым курсе. Вяселле было сціплае: студэнты, і гэтым усё сказана. Хаця бацька жаніха прапаноўваў (ён быў палкоўнікам у адстаўцы), не спяшацца, падназбіраць грошай ды адзначыць гэтую падзею як след — усё ж адзін сын у сям'і. Яго не паслухаліся: чаго чакаць, калі няма калі!.. Хутчэй у ЗАГС!.. Размеркаваліся ў абласны драматычны тэатр: ён стаў працаваць па спецыяльнасці — рэжысёрам, яна — актрысай. Даволі хутка атрымалі кватэру. Нарадзілася дзіця. А потым яна сказала: «Хачу дамоў! Сумую па бацьках! Ды і што мы сядзім тут, калі ў Маскве віруе сапраўднае тэатральнае жыццё! Там жа кіно, тэатры. А што мы тут не бачылі?» Ён толькі разводзіў рукамі, не ведаў, што адказаць жонцы. А потым яму прапанавалі пасаду галоўнага рэжысёра ў іншым абласным тэатры. Ён ахвотна пагадзіўся. І пачаў апантана працаваць, перад ім, як кажуць, было шырокае поле дзейнасці. Ты — галоўны, табе і карты ў рукі. Стаў спектаклі, якія пажадаеш. А яна зноў успомніла пра Маскву, дзе нарадзілася і вырасла, бацькоў, брата. «А дзе мы там будзем жыць? У нас жа тут жыллё — лепш не прыдумаеш — два пакоі насупраць тэатра». — «Нас цётка возьме да сябе, яна, ты ж ведаеш, адзінокая...» — «А праца? Хто нас там, у белакаменнай, чакае?» — «Былі б мы, а працу знойдзем. З Сібіры вунь ажно едуць, каб пакараць Маскву. І пакараюць. А мы што, горшыя? Тым больш Масква — мой горад. Стане ён і тваім. Павер».

Ён здаўся. І тут трэба нагадаць, што на дварэ быў пачатак дзевяностых гадоў мінулага стагоддзя. Распаўся вялікі Саюз. У Маскве мітынгі, на вуліцах танкі... Тэатры не фінансуюцца. Кіно не здымаецца. Прыезджыя рэжысёры і акцёры нікому не патрэбны, сваім няма чаго рабіць. Ён не працуе, яна — таксама... Дзіцё на руках. Як жыць, што рабіць? Больш страшнай сітуацыі не прыдумаеш. Вярнуцца, можа, назад? Але хто ж іх, уцекачоў, там сёння чакае ў Беларусі? Ранейшае месца галоўнага рэжысёра занята, нават няма вакансій чарговых.

Сёння яны дзівяцца: і як толькі выжылі? Ды і радасці ад працы няма, таму што робяць не па спецыяльнасці. Для творчых людзей — гэта спрэс стрэсавая сітуацыя, іначай не скажаш. Ён іншы раз, праўда, вяртаецца, ставіць спектаклі... Але не так часта, як хацелася б.

8

Апошні раз я бачыў гэтага чалавека, калі ён падмятаў свой двор. Рабіў гэта з перадыхам: шаркне раз-другі — адпачне, і так далей. Сусед быў зусім слабы. Неўзабаве сын забраў яго ў горад. Аднак на гарадскім хлебе пабыў нядоўга — адтуль яго прывезлі назад у вёску ў труне, пахавалі побач з жонкай, якая раней пайшла з жыцця. Дзеці паставілі ім агульны помнік, на якім яны — як два галубкі...

Ён — з суседняй вёскі, яна — мясцовая. Пабраліся шлюбам яны адразу ж пасля вайны, і хоць час быў няпросты, расшчодрыліся на дзяцей: дачка, сын, дачка, сын, сын, дачка... Дзеці былі ў іх прыгожыя, як і самі бацькі. Жылі дружна, рабілі і на сваім агародзе, і на калгасных палатках, а ў сезон збіралі буякі на балоце, што пакідалі сабе, а што неслі на базар у мястэчка. Толькі было адно «але». Цешча. Яна таксама жыла ў гэтай дружнай сям’і, і таму іншы раз «падсыпала зяцю перцу»: то выпіў з хлопцамі на дворні (ён працаваў там механікам), то стаяў і размаўляў на вуліцы з сімпатычнай суседкай, а то і проста не так глянуў на яе, цешчу. Адным словам, тады-сяды ўспыхвалі сямейныя канфлікты, якія заканчваліся іншы раз тым, што аконная шыба, а то і адразу дзве былі заткнуты куфайкамі альбо ватнікамі, і тады праходжыя каля такіх вокнаў спачувалі зяцю, казалі, што ў прымах жыць — ну яго!..

А неяк пасля чарговага «канцэрта» ён цвёрда вырашыў з’ехаць куды вочы глядзяць. Тады была ўжо «пратангана» дарога з вёскі ў Карэлію, павёз і ён сваё сямейства туды. Цешча засталася адна, шкадавала дачку, кляла шалапутнага зяця. У Карэліі ім чамусьці не спадабалася — вярнуліся. Але адразу ён пачаў будавацца. Тут, побач з цешчынай хатай, вырасла неўзабаве і зяцева. А калі трохі пабагацеў, надумаў цешчыну хату знесці, а на яе месцы пабудаваць мураваны асабнячок. Але цешча няхай вяртаецца ў іхнюю, а ў гэту заходзіць толькі па святах. Так і зрабілі. І жылі, кажуць, вельмі шчасліва. Ды што кажуць — я сам бачыў... Ён і яна часта вечарам, узяўшы адно аднаго пад ручку хадзілі па вуліцы і дыхалі свежым паветрам. На манер гараджан.

І на помніку, здаецца, яны... ідуць, узяўшыся пад ручку, шчыльней прытуліўшыся галовамі адзін да аднаго. Сапраўды — як два галубкі.

9

Сёння яна больш сядзіць на лаве перад пад’ездам, у кватэру заходзіць рэдка: сумна там пасля таго, як не стала дзеда. Яму было восемдзесят сем, франтавік, стары атрымліваў добрую пенсію і любіў віно. Па яго далёка хадзіць не трэба — проста ў іхнім доме зрабілі нядаўна маленькую, але хвацкую краму. Яна іншы раз бурчэла: «Колькі можна жлукціць? І грошай не шкада табе, стары ёлуп?» А ён адказваў: «Пражыві ты столькі, баба, тады рот разяўляй. Гэта — папершае. А па ўсё астатняе — я б мог і не вярнуцца з вайны. Ды і мне, адчуваю, не багата засталася... Адступіся, дай схадзіць па віно...»

Яна скардзілася на старога суседзям. Амаль усе яны згаджаліся з дзедам. Бо бачылі, як разбэсціла яна сваіх дзяцей і ўнукаў, адшчыпваючы ім грошы ад дзедавай пенсіі. Яны, дзеці і ўнукі, у дзень пенсіі і яшчэ дні два-тры не выходзілі з кватэры, шасталі туды-сюды: дзверы амаль што не зачыняліся. Але ж і дзедавы грошы канчаюцца. Тады яны, сваякі самых розных узростаў і рангаў, не прыходзяць, чакаюць наступнага месяца. А яна вохкае і ахкае, што сын хворы, не бяруць нікуды на працу. Ды і ўнучка няшчасная, яе кінуў муж, а не ўладкоўваецца яна на працу, бо «хто малое будзе глядзець?» — «Іншыя ж і працуюць, і дзяцей гадуюць». — «Ат!» Толькі што суседзям хлусіць, калі яны больш ведаюць пра іхняе жыццё, чым думае пра гэта яна? Ведаюць, чаму дзед цвёрда стаіць на сваёй пазіцыі і чаму шкадуе «апошняга» рубля. Ён, стары, якраз і супраць таго, каб бэсціць сына, унукаў і праўнукаў. Сёння можна зарабляць і самім грошы, а ні ў кога не кленчыць. Ідзі, працуй. Хто жадае, той і мае. А патураць было не ў ягоным характары. Жонцы ж казаў: «Што ж ты будзеш рабіць без мяне?» Яна весела адказвала: «Мяне дзеці не кінуць, што ты! Яны мяне любяць, хіба ж не бачыш?» — «Ды бачу, як жа. Яны любяць

не цябе, а грошы — вось што я табе скажу, пара паразумнецъ ужо». «Што ты такое пляцеш, стары? Пакайся!..»

Ён памёр напачатку года. Акрамя старэйшага сына, п'яніцы і гультая, да яе ніхто не заходзіць. А што возьмеш? Усё, што было можна ўзяць, бярэ сын, які раней яшчэ ездзіў на заробкі ў Расію, а потым, як толькі скончыў выплачваць аліменты на сына, і зусім махнуў рукой на працу: старыя пракормяць. Яны і кармілі яго. Пасля раздзелу маёмасці сыну дасталася малагабарытка, і маці часта насіла туды ежу, а больш прыходзіў сын сам, прасіў грошай на папяросы і піва. Яна ж, утойваючы гэта ад дзеда, бо «забіў бы», плаціла і за сынаву маласямейку. І вось цяпер, калі памёр дзед, у кватэры замест яго стаў старэйшы сын. Ён! Пан-атаман! Заўсёды на падпітку, альбо з цяжкага пахмелля, сын паграбуе, каб маці прадала кватэру і кажа, што ёй добра будзе з ім. «Я старэйшы сын, я застаўся за бацьку, таму кватэра — мая!..»

Яе шкадуюць суседзі, таму бачаць — не сляпяы ж! — як здала бабка: пацішэла, запалі шчокі, калі ходзіць, соўгае нагамі... Іншы раз яна гаротна ўздыхне-выдыхне: «Меў дзед рацыю, меў... А я, дурніца, не слухалася яго... шкадавала і віна... Добра было мне з ім жыць, што не кажыце...»

І калі ў яе не хапае да пенсіі на хлеб, грошы даюць суседзі, чужыя людзі, а сваіх — не чуваць...

10

У бальнічным пакойчыку на чатыры ложка яна была самая старэйшая. Назвалася суседкам: Пятроўна. Ну, калі ты Пятроўна ды яшчэ і бабулька — тут і ў пашпарт глядзець не трэба — то і павага з боку маладзейшых. Калі што падаць ці паўтарыць недачутае — няма пытанняў. Суседкі тут як тут. Пра сябе няшмат расказвала да пары да часу Пятроўна, а потым неяк разгаварылася... І вось што пачулі ад яе жанчыны:

— Гэта ж уцякла я з дому. Схавалася ў бальніцы. Дачка ў мяне, Верка, жыве на Сахаліне. Даўно з'ехала, яшчэ пры савецкай уладзе. Чатырох дзяцей выгадавала там, унукі пайшлі... І вось яны, унукі, прыехалі да мяне ў госці. Амаль усе. Ніколі, кажуць, не былі на радзіме маці, прымай, бабуля. Я, вядома, спярша абрадалася, а пазней і захвалывалася: як жа я тую араву пракармлю? У іх жа апетыт — уга! А што я за сваю пенсію купіць змагу? Тут хоць бы сабе хапіла, а яны ўплятаюць за абедзве шчакі, толькі падавай. Сасіску я адну, яны — па дзве, а то і па тры. Не паспяваю гатаваць ежу. Дык я во і ўцякла... А няхай там як хочуць!.. Хто іх зваў?.. Зваліліся на маю галаву...

Жанчыны пераглянуліся паміж сабой: гэта яна што — сур'эзна кажа ці жартуе? Быццам бы сур'эзна. Адна з іх заўважыла:

— Дык як жа ж можна ўцячы ад унукаў? Гэта ж — унукі... Свая кроў...

— А так! Уцякла — і ўсё. Хто іх зваў? Ды я ўжо і Верку ў твар асабліва не помню. Адзін раз прыезджала, калі яшчэ можна было, калі білеты танныя былі. Забылася, якая з твару яна. А цяпер узяць: знайшлі ж грошы на дарогу ўнукі, а свет няблізкі, то могуць знайсці і сабе на ежу. А то рассядуцца за сталом, і чакаюць, калі я іх накармлю. Не, каб узяць ды ў краму збегаць самім... Уцякла, жанчынкі. Адных пакінула. Два хлопцы і дзеўка. Ладныя ўжо. Жаніхі і нявеста.

У палаце стала ціха. Мусіць, кожная з жанчын думала, што б рабіла яна, калі б да яе прыехалі ў госці ўнукі. Ды яшчэ з Сахаліна. А Пятроўна грызла пернік і шчаслівымі вачыма глядзела на суседак: а што, скажаце, я няправільна зрабіла?

Цішыня ў палаце вісела і далей...

11

Вёска. Хоць да абласнога цэнтра ад яе больш за сотню кіламетраў, аднак старшыня калгаса меркаваў так: трэба прадаць гараджанам машыны дзве бульбы, глядзіш, і будзе капейка, а яна ў гаспадарцы не лішняя. Хоць, вядома, канкурэнцыя. Прыгарадныя калгасы і саўгасы, мусіць жа, усе месцы на кірмашы захопяць, бо яны бліжэй, ім, як кажуць, і карты ў рукі. Але пралезем.

Насыпалі бульбу ў мяхі ў пятніцу, і дзве машыны гатовыя былі адправіцца назаўтра ў горад. Хоць той-сёй з вяскоўцаў сумняваўся, што прададуць яе. Бульба ж амаль уся нясмачная, і, калі зварыш яе, яна — як мыла. Была б сопкая, тады іншая справа. Ды і заскарузлая. Нехта суцешыў скептыка: «Гарадскія з’ядуць!»

Горад. Былы інжынер Пятро Іванавіч, а цяпер пенсіянер, на дачным участку больш не корпаецца: няма здароўя, а запасацца гароднінай на зіму трэба. Добра, што зяць з машынай. Пятро Іванавіч і папрасіў яго, каб вырuchyў. Даў грошай і адправіў зяця з дачкой на кірмаш, а сам прыглядаў за ўнукамі. Дачка з зяцем і прывезлі яму ажно тры мяхі бульбы — з той вёскі, дзе бульба, як мыла... У гэтым яны ў той жа дзень і пераканаліся. Наварылі каструльку і ўсё зразумелі: пралічыліся, грошы, як на вецер выкінулі. Але што паробіш — трэба ўжываць, раз набылі, хоць бульбіна тая не лезла ў рот...

А пазней Пятро Іванавіч наведваўся ў вёску, адкуль прыехала ў горад тая бульба. Ён быў адтуль родам. За вчэрэй у сваякоў расказаў, як схібіў з бульбай на гэты раз, маўляў, даверыў зяцю з дачкой, а яны далі маху.

Выказваў Пятро Іванавіч сваю крыўду якраз таму чалавеку, які і сказаў тады: «Гарадскія з’ядуць!»

12

Учора мой сусед паехаў на мяжу Гомельскай вобласці з Магілёўскай. У яго свой легкавік, клопат такі — сеў за руль і пакаціў.

А чаму ён паехаў туды — раскажу.

Сусед пабраўся шлюбам з дзяўчынай з-пад Магілёва, якая трапіла ў Гомель пасля медвучылішча. Дома ў яе засталіся адны бацькі. Непрыкметна падкралася глыбокая старасць, два гады назад маці памерла, а бацька застаўся адзін. Няпроста чалавеку ягонага ўзросту аднаму ў вёсцы, таму ўгаварылі дзеда на зіму пераехаць да дачкі ў Гомель, а на лета будуць яго адвозіць у вёску, без якой старому няма як жыць: сумуе — і ўсё тут. Зяць каля яго і так, і сяк, ледзь не скача, а ён усё роўна заладзіў адно і тое ж: адвязіце мяне назад! Тады і знайшлі гэты кампраміс: зімаваць стары будзе ў горадзе, а на лета яго даставяць у вёску, няхай па траўцы патупае, ну, а наглядаць за ім будзе тая дачка, што жыве ў Магілёве. Блізка ж. Падзялілі, адным словам, дзеда пароўну. Каб не было крыўдна.

У магілёўскага зяця таксама ёсць легкавік. Кожны раз на мяжы яны і перадаюць цесця адзін аднаму.

13

У яго цяпер свая сям’я, у яе — свая. Гадоў колькі назад яны былі мужам і жонкай усяго пяць хвілін. Пяць сапраўдных хвілін. Так-так, не здзіўляйцеся. Толькі распісаліся ў Доме шлюбаў, роспіс падмацавала і бутэлька з шампанскім, якая стрэліла коркам угору, і... канфуз атрымаўся. Ужо на прыступках

малады муж наступіў на фату маладой жонкі, і тая, нядоўга думаючы, адвясіла яму аплявуху. Прысутныя знікаквелі. А муж развярнуўся і пайшоў прэч, пакінуўшы ўсіх перад ганкам Дома шлюбаў. «Каця, вярні яго!», «Папрасі прабачэння!» Каця так і засталася стаяць нерухома... Маці жаніха кінулася ўслед, схапіла таго за рукаў, пачала папракаць, маўляў, людзі ж сабраліся на вяселле, чакаюць у рэстаране. Што ж ты робіш, блазнюк?! Жаніх так і не вярнуўся да нявесты, ці, дакладней сказаць, малады муж да маладой жонкі.

Вяселля не адбылося. Людзі, праўда, пасядзелі ў рэстаране, выпілі, закусілі. Але тое вяселле нагадвала хаўтуры.

Праз колькі часу ў тым жа ДOME іх шлюб скасавалі.

Амаль усе сведкі таго канфузу былі на баку жаніха... Малайчына, казалі. Сапраўдны мужык. Мо яно і праўда?

14

Мікола нікому не сказаў, чаму з'ехаў з нашага горада. Іншы б плакаўся перад знаёмымі і сябрамі, а ён — не, ні слова. Ціхенька сабраў рэчы — і знік. Няпроста чалавеку пакінуць было, вядома ж, жонку, сына, кватэру, у рэшце рэшт, заробленую сваім мазалём. А ён — адважыўся, рашыўся.

Але шыла ў мяху не схаваеш, праўду кажуць людзі, неўзабаве даведаўся і я, чаму так атрымалася.

На рабоце Міколавай жонцы прапанавалі дзве пуцёўкі на экскурсійны цягнік у Карэлію, і яна ўзяла іх, прынесла дадому. Мікола ўзрадаваўся, бо і сам ён даўно марыў хоць вокам глянуць на тамашнія хвалёныя азёры, грыбныя і ягадныя мясціны. А калі наспеў час выпраўляцца ў дарогу, яго жонка раптам занядушала. Што рабіць? Як быць? А тут якраз завітала ў госці жончына сястра, ёй і прапанавалі пуцёўку. Тая ахвотна пагадзілася.

Ну, а там адбылося тое, што адбылося. Жончына сястра, відаць, пасля чаркі моцнага напою расказала Міколу як паводзіць сябе ягоная палавіна. Сказала прыкладна так: «А ты думаеш, чаму яна расце па службе так хутка, як на дражджах? Граматная такая, скажаш? Ды не! Каханак ў яе — сам шэф. Ён і спрыяе. Яна мне сама хвалілася...»

На што спадзявалася сястра, адной ёй вядома, але ж здагадацца можна... Усё ж Мікола — прыгожы мужчына, і ў яе, падобна на тое, ёкнула сэрца, калі яны засталіся ў купэ цягніка сам-насам...

А Мікола сабраў рэчы і пераехаў у іншы горад. Там ён абзавёўся новай сям'ёй, у яго нарадзілася дачка, а былая жонка жыве з сынам, нявесткай і ўнучкам... Кажуць, быццам хадзіла да варажбіткі і тая прадказала ёй, што Мікола вернецца. Яна і сапраўды яго вельмі кахала, мусіць жа, кахае і сёння.

Прайшло шмат гадоў, ён тэлефануе ў Гомель, але толькі сыну. Іншы раз бачацца.

Былой жонцы Мікола не дараваў. Сёстры не размаўляюць і не сустракаюцца.

15

У Васілевічах сеў на дызель, каб вярнуцца дадому — у Гомель. Людзей у вагоне было мала, і кожны з іх займаўся хто чым. Некаторыя пасажыры сядзелі моўчкі, паглядаючы на краявіды за акном, іншыя чыталі, а нехта проста драмаў. Я дастаў газету, толькі разгарнуў яе, і ў гэты самы момант да мяне падсеў дзядок са слоікам у руках.

— На дзіва глянуць не пажадаеце? — ён прыўзняў слоік, у якім ляніва плаваў рак. — А?

Сапраўды, гэта было дзіва. Так ужо ў нас атрымалася, што ракі, а яны, як вядома, надта далікатныя рачныя і азёрныя асобы, надоўга зніклі, мабыць, вельмі ж мы забрудзілі прыроду. Вось амаль і звыліся ракі. А тут — дзядок са слоікам, у якім плаваў рак...

— Ну, як? — весела, шчасліва глядзеў ён на мяне. — Паменела ўгнаенняў, і ракі з'явіліся. Значыць, вада ў Дняпры чыстая. Калі ракі жывуць, то яе і піць можна.

Да нас пачалі падыходзіць некаторыя пасажыры, і дзядок са слоікам з ракам апынуўся ў цэнтры ўвагі. Ён хваліўся, што рака злавіў сам, і не аднаго — астатніх пакінуў унукам, а гэтага, самага большага, вязе ў горад напаказ.

Больш шчаслівага чалавека, чым той стары з ракам, я доўга потым не бачыў.

16

Прыгадался неяк...

Малочнатаварная ферма. У мяне тут літаратурнае выступленне, ці, як бы мовіць — сустрэча з чытачамі. Чакаем разам са старшынёй у цесным пакойчыку — чырвоным кутку — калі збяруцца даяркі. Прыходзяць, садзяцца. Старшыня калгаса дастаў тым часам з кішэні невялічкі карабок, паклаў перад сабой на стол, сабраўся, як мне падалося, з думкамі, крэкнуў, пастараўся ўсміхнуцца, ціха сказаў:

— Жанчыны, сёння ў нас імянінніца. Хто б вы думалі? Не здагадваецеся?

На тварах даярак з'явілася ажыўленне, яны пераглянуліся, некаторыя паціснулі плячыма: а хто, сапраўды?

— Вера Сяргееўна...

Усе адразу паглядзелі на бабульку, шчупленькую, маленькага расточку, з густымі дробнымі маршчынкамі на твары: яна забілася ў куток, здзіўлена паглядала то на старшыню, то на сябровак — таксама, відаць, не разумела. Якая яна імянінніца. Толькі ж вунь, праўда, карабок на сталі... Медаль хіба старшыня прывёз? Хадзілі чуткі. Ёй, значыць...

Пад воплескі старшыня прышпіліў Веры Сяргееўне медаль да жакеціка, паціснуў руку.

— Малайчына ты, Вера Сяргееўна, — сказаў старшыня. — Малайчына. Даўно працуеш на ферме. Тваім рукам, дарагая ты наша, цаны няма. Маладзейшыя не помняць, як працавалася тады на ферме. Цяпер — што? Апарат падключыў... Ведаеце самі, як цяпер... Ну што ж, дазволь цябе яшчэ раз павіншаваць з медалём «Ветэран працы», Вера Сяргееўна...

Бабулька ж, на маё здзіўленне, не радавалася. А потым і зусім захлімкала, сарамліва выціраючы далонню твар. Старшыня адчуў сябе крыху нікавата, пераглянуўся з даяркамі: медаль уручылі, святочная хвіліна, а што гэта з нашым ветэранам? Радавацца б!

А бабулька дрыготкімі вуснамі шаптала:

— Гэта ж, старшынёк, кароўка адна мая згубілася... ага... У лесе... Лыска... З малаком ходзіць, бедненькая... Шукала, шукала... Ага... Не адгукваецца...

17

Ліст ад сына адзінокі дзядзька Мітрафан атрымаў на нейкае свята. Стары быў пад добрай «мухай» і, паколькі жыў адзін і не было яму каму пахваліцца радасцю, хадзіў з хаты ў хату, трос перад суседзямі кашчавай рукой:

— Пісьмо! Ад Сашкі! Жэніцца, каб яму! Гарадскую, відаць, мымру там абкруціў! Вось вам і Сашка! А вы з садоў яго ганялі! А-а-а! — і жартаўліва гразіў аднавяскоўцам жоўтым ад папяроснага дыму пальцам. — На вяселле заве. Паеду! А як жа — абавязкова-а!.. Паеду-у!..

На вяселле Мітрафан не паехаў, на другі дзень ён і ўвогуле пра яго не ўспамінаў. Так і цягнуліся дні. І раптам прыходзіць яшчэ адно пісьмо. Мітрафан на гэты раз быў цвярозы і ўжо не хадзіў па хатах, а толькі бурчэў сабе пад нос:

— Ён жа халасцяк, Сашка. А як зразумець — «павіншуй з унукам»? Цьфу!

Пазней Мітрафан знайшоў выпадкова тое пісьмо. І жахнуўся: «Яна ж, гарэлка, і не тое можа зрабіць з чалавекам. Адзінага сына па-людску ажаніць не атрымалася...» Выцер слязу.

З таго дня не п'е. Ні кроплі.

18

Марфу Мікалаеўну я ведаю даўно. Жыве яна з мужам, Васілём Трафімавічам, сынам, нявесткай і ўнукамі. Не ў Беларусі жыве цётка Марфа — у далёкай ад нас Удмурціі, пад Іжэўскам. Я нярэдка бываю там у жончыных сваякоў і абавязкова заходжу да Глездзянёвых — такое прозвішча ў гэтай дружнай сям'і. Гасцінныя яны людзі. Мёд на стол, чырванабокія яблыкі, ягады са свайго агародчыка і абавязкова круглы бохан хлеба. З печы. І колькі я ні бываў у іх, ніколі не бачыў, каб падавалі хлеб да стала з крамы, а крама насупраць, вокны ў вокны, і хлеб туды прывозяць рэгулярна. А вось Марфа Мікалаеўна аддае перавагу свайму.

Аднаго разу да Марфы Мікалаеўны, пахвалілася яна мне, завітаў кіраўнік раёна.

— Ехаў побач і чую духмяны пах хлеба. Сама, значыць, Марфа Мікалаеўна, выпякаеш? Малайчына. А мне дзяцінства ўспомнілася. Мама... А мы, малеча, каля печы таўчэмся, чакаем, калі дастане яна боханы. Смачны быў хлеб. Сонцам на сталю ляжаў. Дзякуй вам...

У нас, у Беларусі, я ніводнаго разу не сустрэў такую вось Марфу Мікалаеўну. Усё спадзяюся. А раптам?..

